

opažanje, vendar se mi je prav v tem delu najbolj jasno pokazala neka tehnična pomanjkljivost publikacije. V vsej knjigi namreč pogosto manjkajo originalni, predvsem nemški izrazi za nekatere okupacijske enote in od njih postavljene vojaško-upravne organe. Na primer nemškega naziva za »redarstveno policijo«, za »pooblaščenca državnega vodje SS«, za »varstveno policijo in varstveno službo« itd. Morda sem postal na to še posebno pozoren zato ker je avtor nekaterim manj znanim nazivom vendarle dodal nemške originale, npr.: Führungsstab für Bandenbekämpfung (str. 150).

Na straneh 157 in 159 najdemo dva različna podatka za isti dogodek. Očitno je bil vmes tiskarski škrat in bi bilo napako seveda vredno popraviti, ker pa to ni mogoče, naj nanjo le opozorim. Split naj bi bil po podatku na strani 157 osvobojen 19. septembra 1943, v podpisu pod sliko na strani 159 pa je zapisano, da so ga osvobodili 12. septembra istega leta.

Zadnji, četrti del knjige je avtor namenil dokončni osvoboditvi Jugoslavije in razglasitvi republike. Začel je s poglavjem o osvoboditvi vzhodnega dela Jugoslavije in o sodelovanju med sovjetskimi in jugoslovanskimi enotami, ter ga zaključil z boji na Koroškem, ki so se končali 15. maja 1945. Tu bi avtor svoje delo sicer lahko zaključil, vendar je upravičeno dodal še poglavje o političnem dogajanju po koncu vojne, ki je 29. novembra 1945 pripeljal do razglasitve republike. Zlasti zadnjemu poglavju »Utrditev revolucionarnih dosežkov osvobodilne vojne« bi rad dodal nekaj pripomb. Na strani 289 govori Strugar tudi o Londonskem memorandumu iz leta 1954 in ugotavlja: »Italija se je obvezala, da bo zagotovila pravice narodnostnim manjšinam«. Če pustim ob strani dejstvo, da gre za posebni statut, priložen londonskemu memorandumu, ki govori o narodnih manjšinah in ki je bil omejen na varstvo le-teh samo na tržaškem področju (ko gre za obveznosti Italije), pa ne moremo mimo dejstva, da so obveznosti narodnomanjšin. varstva po tem statutu recipročne, in da se je tudi Jugoslavija obvezala varovati pripadnike italijanske narodnosti.

Na koncu naj poudarim še, da pogodba podpisana 15. maja 1955 na Dunaju ni mirovna pogodba z Avstrijo, če že ne zaradi drugega vsaj zato, ker Avstrija kot države sploh ni bilo, ko se je druga svetovna vojna začela, sam pogodba pa nosi naziv »Državna pogodba o vzpostavitvi neodvisne in demokratične Avstrije«. Gre torej za pogodbo, s katero so velesile obnovile Avstrijo v njenih mejah izpred anšlusa 13. marca 1938.

Knjiga Vlada Strugarja je zanimivo in kvalitetno delo. Zapisane pripombe so le drobci, ki v bistvu ne zmanjšujejo njene pomembnosti. Za vsakega zgodovinarja je skorajda nujno, da jo uvrsti v »železni repertoar« svoje biblioteke.

Dušan Nečak

Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941—1945 — *Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941—1945*. Zbral in uredil Tone Ferenc. Maribor, Založba Obzorja 1980, 714 strani.

Odkar je Tone Ferenc leta 1963 predložil svoj prispevek »Nazi Occupation System in Slovenia« v poročilih k 3. mednarodnemu kongresu o zgodovini evrop-

skega odpora v Karlovih Varyh, ČSSR (Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941—1945. Belgrade 1963, str. 47—133), tudi tistim ni več neznan, ki slovenščine tako kot jaz ne obvladajo. Da je svojo raziskovalno tematiko in svoje znanstvene aktivnosti na tem področju konsekvntno nadaljeval in jih poglobljal, je pokazal tudi njegov prispevek »The Interests of the Third Reich in Slovenia in the Spring of 1941« v zbirnem zvezku »The Third Reich and Yugoslavia«, ki je izšel leta 1977 v Beogradu. »Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941—1945«, ki jih je izdal sedaj, ne pomenijo — tako je upati — zaključka v tej njegovi raziskovalni dejavnosti, temveč predstavljajo zgolj stopnico navzgor.

Ferenc objavlja v tem obsežnem zvezku vire, ki so skoraj izključno nemškega izvora in so pretežno v arhivih Zvezne republike Nemčije, deloma tudi v Sloveniji sami. Morda bi se dalo pritegniti v večji meri, kot se je to zgodilo, še vrsto aktov Nemškega centralnega arhiva v Potsdamu, NDR. Poleg tega uporabi Ferenc še ta ali oni dokument Mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu. Škoda, da ni bilo mogoče uporabiti dodatnih dokumentov ali zapisnikov z bistveno novimi informacijami oz. dopolnitvami s procesov o vojnih zločinih, ki so jih organizirali v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni.

Nisem prepričan, da bi bilo mogoče doseči enakomernejšo časovno razporeditev od te, ki jo je dosegel Ferenc v svoji izdaji virov. Glede na dokumente, ki jih je objavil, se obdobje od 1941 do 1945 razkrije namreč kot zelo neenakomerno obdelano: Tri petine od prek 300 objavljenih dokumentov pripada času do konca 1941, medtem ko je bilo iz obdobja od začetka 1943 do maja 1945 uporabljenih samo 45 dokumentov. To navidezno nesorazmerje gotovo izhaja iz dejstva, da je uporaba virov iz te zadnje faze druge svetovne vojne na splošno veliko težja. Zlasti še zato, ker je bil, kolikor vem, vsaj del aktov iz Maribora prenešen še konec leta 1944 v St. Lambrecht na Štajerskem. Poleg tega je treba upoštevati, da je natančnejša statistika prve faze pogojena že s tem, da je bila ravno v teh prvih devetih mesecih nemške zasedbene politike v Sloveniji položena osnova za načrtovanje, institucionalno formiranje in izpeljavo raznarodovalne politike in že zaradi tega zasluži več pozornosti.

Ferenc prezentira dokumente v kronološkem vrstnem redu; knjigo virov dopolnjujejo zemljevidi, organizacijski načrti in fotografije najpomembnejših nemških protagonistov nacistične raznarodovalne politike. Vsebina knjige je za nadaljnje raziskave koristno opremljena z osebnim, krajevnim in stvarnim kazalom. Pojasnila in opozorila v pripombah so natančna in se izogibajo vsakršni nepotrebni čenčavosti. Vendar bi morda ta ali ona kratka biografija lahko še bolj razjasnila kontinuiteto antidemokratske protislovenske politike vodilnih nacistov in njihovih organizacij od dvajsetih let dalje.

Seveda bo zgodovinar, ki pozorno študira to izdajo virov, čeprav se ni specializiral za problematiko nacistične politike razseljevanja — pri ocenjevanju nekaterih razseljevalnih institucij zašel v težave. Pravilna uvrstitev organov rajhovskega komisarja za učvrstitev nemštva v odnosu do na primer Nemške razseljevalne skrbniške družbe in Nemške naseljevalne družbe ter razumevanje teh organov ni mogoča zgolj po poznavanju njihove aktivnosti samo na enem področju od mnogih, ki so jih kontrolirali in zasedli Nemci. Hierarhično in funk-

cionalno se namreč prepletajo z nacionalno-političnimi agenturami, še bolj z ekonomskimi agenturami SS-a in s tem vsega nemškega imperializma.

Zato se prav ob tem problemu zaostri vprašanje o kriterijih pri izboru za edicijo virov. Ferenc se je odpovedal širši dokumentaciji o teh državnih — toda kot privatno gospodarstvo vodenih in od SS-a kontroliranih — družbah kapitala kot sta DUT in DAG. Ne govori o njihovi nadregionalni ustanovitvi, funkciji in načinu delovanja v korist regionalnih aktivnosti teh družb v Sloveniji. Tudi v izboru virov za predzgodovino razbitja jugoslovanske države se je omejil na tiste dokumente, ki kažejo — pa naj bo to na Koroškem ali Štajerskem ali tudi v Berlinu — aneksijske načrte za slovensko ozemlje. Odpovedal se je pa dokumentaciji za dogodek, ki je šele omogočil vključitev slovenskega ozemlja v konkretnem obsegu, namreč za neuspelo nemško gospodarsko politiko glede penetracije v Jugoslavijo in za nemško-italijansko poravnavo interesov pred in po aprilskem napadu na Jugoslavijo. Ne zanikamo, da se je Ferenc moral vsebinsko omejiti in določiti bližjo temo, vendar pa ne bi smel biti pravi centralni predmet te izdaje preozko izbran.

V tej verjetno nujni omejitvi Ferenc zelo živo dokumentira ukrepe nemškega okupatorja na slovenskih ozemljih: različne akcije izseljevanja ravno tako kot naseljevanja nemško govorečih preseljencev iz Kočevja ali iz drugih področij; položaj izseljenih Slovencev v taboriščih začasnega bivališča v Nemčiji; funkcijo in način delovanja Štajerske domovinske zveze in Koroške ljudske zveze kot pomembnih instanc germanizacije; popolno germanizacijo izobraževalnega sistema in javnosti; razdelitve na rasne kategorije, ki se nam danes zdijo smešne, ki pa so bile takrat lahko odločilne za to, ali smeš ostati ali moraš oditi in končno tudi pogoj za ohranitev eksistence; nacistično zatiranje in nemške represalije tudi proti ženskam in otrokom; na kratko: dokumentira ves aparat terorja in vse njegove ukrepe za doseg enega samega cilja, ki ga je proklamiral Hitler, napraviti zasedena slovenska področja nemška in germanizirati tiste Slovence, ki so smeli ostati v svoji domovini.

Kljub temu se sprašujem, ali ni samo moj osebni vtis, da v citirani izdaji virov izstopajo iz teh dramatičnih dejstev res pravi objekti nacistične raznarodovalne politike, namreč Slovenci sami — pravzaprav samo shematsko. Gotovo bi vodilo predaleč, če bi zahtevali, da bi iz določenega dela uradnih nemških aktov mogli razbrati košček vsakodnevne zgodovine Slovencev v času nemške zasedbe. Kajti mezde in cene, oskrba z živili, vprašanje stanovanj, delovni pogoji in življenjski stroški kakor tudi njihovo spreminjanje pod nemško zasedbo, posledice plačevanja z rajhovsko marko in preusmeritev na nemški gospodarski sistem, ki ga je forsirala močna državna intervencija — vse to ni moglo ostati brez posledic na raznarodovalno politiko in predvsem na reakcijo slovenskega prebivalstva.

Gotovo bi bilo preveč zahtevno iskati in najti prav v nemških virih množevne nianse in stopnje življenja od kolaboracije prek pasivnega odpora do aktivnega vojaškega upora slovenskega prebivalstva proti nemškemu okupatorju. Zdi se mi, da vloga domobrancev pri ohranitvi nacističnega gospodarskega sistema v Sloveniji in s tem seveda tudi v raznarodovalni politiki ni mogla biti brezpomembna. Morda mi prihajajo ti ugovori na misel samo zato, ker ne morem zasledovati teoretične diskusije v Sloveniji o socialnih in ekonomskih

pogojih asimilacije in raznarodovanja ter s tem v zvezi tudi ne konkretne ocenitve uspeha ali neuspeha takšne politike.

Domnevam, da bodo v nemškonacionalnih krogih na Koroškem ali kje drugje v Avstriji natančno preučili pričujočo izdajo virov in vzeli na znanje njeno vsebino. Domnevam, da ne bodo spoznali dejstva, da je v neki knjigi o raznarodovanju v Sloveniji dokumentirana tudi antislovenska politika na Koroškem, ki vendar ni neizpodbitno Slovenija. Ferencova odločitev o izdaji virov je opravičena in smiselna tudi zaradi tega, ker je bila ravno nemška raznarodovalna politika tista, ki je po drugi svetovni vojni znova utrdila tesno vez koroških Slovencev in Slovencev v Jugoslaviji.

Če ponovno premislim svoja razmišljanja o obravnavani izdaji virov, potem opazim, da sem se vedel kot človek, ki je dobil darilo, po katerem je že dolgo hrepenel, ki si je pa med ogledovanjem darila zaželel še več novih dodatkov za dograditev sheme. V tem smislu se je treba Ferencu za izdajo teh virov zahvaliti in od njega zahtevati še več, morda tudi novo komentirano izdajo virov k isti temi, ki pa naj bi se obračala manj na strokovnjaka in bolj na področje šolstva in izvenšolskega političnega izobraževanja.

Karl Stuhlpfarrer

Prevod: Mira Miladinović

Anka Vidovič-Miklavčič, *Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini 1941—1943*, Ljubljana 1980, 471 strani.

Vprašanje boja in udeležbe delavcev različnih gospodarskih panog na Slovenskem v narodnoosvobodilnem boju je bilo v slovenskem zgodovinopisju doslej slabo raziskano in upoštevano. Zato predstavlja pričujoča raziskava o prispevku železničarjev, ene izmed najbolj delavsko zavednih vej delavstva, k narodnoosvobodilnemu gibanju prvo monografsko obdelavo s tega področja. Kot je razvidno že iz naslova, se avtorica geografsko omejuje na t. i. Ljubljansko pokrajino, kjer se je NOG med železničarji najprej in najbolj razmahnilo, časovno pa na obdobje italijanske okupacije.

V uvodnem poglavju je pregled razvoja strokovne organiziranosti železničarjev v obdobju stare Jugoslavije ter njihovega političnega in kulturno-prosvetnega delovanja. Avtorica si zastavlja vprašanje, kje so vzroki, da so se železničarji tako zgodaj in tako množično vključevali v Osvobodilno fronto in NOG. Odgovor najde v že tradicionalni borbi železničarjev za pridobitev socialnoekonomskih pravic, čeprav v okviru različnih političnih strank in strokovnih organizacij, v njihovem približevanju politični usmeritvi komunistične partije v zadnjih letih pred vojno in v rastoči zavesti o fašistični nevarnosti.

Nadaljnja poglavja obravnavajo obdobje NOB. Najprej je opisan pomen slovenskega železniškega omrežja, ki je bil zaradi svoje tranzitne lege pomemben tako za nemškega kot za italijanskega okupatorja. Nato spregovori avtorica o poskusih, s katerimi je jugoslovanska vojska pred kapitulacijo hotela onespobiti železniško omrežje, o razkosanju slovenskega ozemlja in s tem tudi železniškega omrežja ter o okupacijskem režimu in nadzoru po posameznih oddelkih